

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-3>

УДК 811.16

КРИЧКІВСЬКА О.

Західноукраїнський національний університет

АНИКІНА І.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

БІЛОГОРКА Л.

Західноукраїнський національний університет

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті досліджено деякі труднощі викладання слов'янських мов, запропоновано способи їх подолання, розглянуто особливості перекладу споріднених мов. У представленому дослідженні профілактика міжмовної інтерференції вбачається як важлива складова вивчення будь-якої нерідної мови, при цьому доцільно враховувати, що особливо гостро ця проблема стоїть у разі конфронтації мов з близьким лексичним складом. Доведено, що доцільно застосовувати порівняльний підхід до відбору та опису лексичного матеріалу, а також те, що зіставлення лексичного складу споріднених мов дозволяє зосередитись на тих явищах, які можуть викликати помилкові асоціації при вивченні слов'янських мов (польської, чеської, хорватської, білоруської, сербської, російської та ін.) та при їх перекладі українською мовою. З'ясовано, що у процесі підготовки всебічно освічених та професійно компетентних філологів-славістів значну роль відіграє теорія та практика перекладу з близькостпоріднених мов. Встановлено, що лінгвістичне вивчення міжслов'янського перекладу дозволяє виявити конотаційні відмінності в близьких мовах і показати особливості національної мовної картини світу для кожної з мов, а порівняльне вивчення слов'янських мов необхідно враховувати в методиці їх викладання. В результаті дослідження запропоновано процедуру роботи над лексикою близькостпоріднених мов, яка включає вивчення семантичних особливостей міжмовних омонімів слов'янських мов. У цьому контексті встановлено, що особливістю засвоєння таких лексичних одиниць є вивчення не лише значення слів, але й розуміння законів функціонування, за якими мовні явища співіснують та знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії. Тому така процедура передбачає різні підходи та методи вивчення мови з урахуванням рівня підготовки студентів.

Ключові слова: інтерференція, міжмовні омоніми, методика викладання слов'янських мов, порівняльний підхід, слов'янські мови.

KRYCHKIVSKA O.

West Ukrainian National University

ANIKINA I.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

BILOHORKA L.

West Ukrainian National University

METHODS OF TEACHING SLAVIC LANGUAGES AND FEATURES OF THEIR TRANSLATION

The article investigates some difficulties in teaching Slavic languages, suggests ways to overcome them, considers the peculiarities of the translation of related languages. In the presented study, the prevention of interlingual interference is seen as an important component of the study of any non-native language, it should be borne in mind that this problem is especially acute in the case of confrontation of languages with similar lexical composition. It is proved that it is expedient to apply a comparative approach to the selection and description of lexical material, as well as the fact that comparing the lexical composition of related languages allows to focus on those phenomena that can cause erroneous associations in the study of Slavic languages (Polish, Czech, Croatian, Belarusian, Serbian, Russian, etc.) and when translated into Ukrainian. It was found that the theory and practice of translation from closely related languages play a significant role in the training of well-educated and professionally competent Slavic philologists. It is established that linguistic study of inter-Slavic translation allows to identify connotational differences in related languages and show the features of the national linguistic picture of the world for each language, and comparative study of Slavic languages must be taken into account in their teaching methods. As a result of the research, a procedure for working on the vocabulary of closely related languages was proposed, which includes the study of the semantic features of interlingual homonyms of Slavic languages. In this context, it is established that the peculiarity of mastering such lexical units is the study not only of the meaning of words, but also understanding the laws of functioning, according to which linguistic phenomena coexist and are interconnected and interact. Therefore, this procedure involves different approaches and methods of learning the language, taking into account the level of preparation of students.

Key words: interference, interlingual homonyms, methods of teaching Slavic languages, comparative approach, Slavic languages.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

До нових реалій доцільно віднести і прискорення темпів життя, і розвиток новітніх технологій, що вплинули на характер змін, які відбуваються в самих слов'янських мовах. Розвиток мови – це об'єктивне явище, пов'язане з еволюцією людства взагалі та розвитком окремих суспільств зокрема. У XX-XXI століттях у слов'янських мовах відбуваються схожі процеси. Внаслідок того, що вони мають багаті та різноманітні ресурси, мови здатні трансформувати та адаптувати, а значить номінувати нові реалії та поняття. Детальний

опис цих динамічних процесів – важливе завдання, що стоїть як перед вченими, так й перед викладачами слов'янських мов як іноземних. Такий аналіз створює основу для продовження вивчення мови у майбутньому, а також надає можливість розширити спеціалізацію студентів.

Вивчення сучасних слов'янських мов розширює лінгвістичний кругозір студентів, оскільки надає можливість побачити специфіку рідної мови крізь призму чужої мови. Генетична спорідненість слов'янських мов також дозволяє спостерігати різні історичні долі слів, граматичних форм і конструкцій, які зародилися в праслов'янському минулому сучасних мов і збереглися в них у тому чи іншому вигляді до наших днів. Правильне, послідовне розставляння акцентів при вивченні спорідненої слов'янської мови створює основу для більш глибокого осмислення історичних зрушень у системі української мови, дозволяє бачити шляхи поповнення лексичного складу та напрямки семантичного розвитку слів із загальним праслов'янським корінням у різних слов'янських мовах. А зіставлення образних одиниць мови, фразеологізмів та паремій призводить до висновку про універсальні та національно-специфічні коди культури, про особливості національного світобачення та світорозуміння. Необхідність оптимізації та інтенсифікації навчання іноземних мов висуває на перший план порівняльний підхід до фактів мови на всіх рівнях: фонетичному, граматичному, лексичному. Порівняльний метод можна вважати прикладним напрямом у вивченні споріднених мов.

Аналіз досліджень та публікацій

На думку сербського вченого Боголюб Станковича, «близькоспорідненість мов не лише вимагає, а й навіть диктує своєрідні методологічні підходи до вивчення слов'янських мов та методичні прийоми навчання слов'янським мовам в інослов'янському оточенні» [1, с. 17]. Вітчизняні вчені присвячують свої наукові розвідки різним слов'янським мовам, досліджуючи найрізноманітніші їх аспекти. Так, чеській мові присвячено роботи Л. І. Даниленко, у яких зроблено спробу комплексної систематизації наукових і лексикографічних праць з чеської фразеології і пареміології в широких хронологічних межах [2] та віддзеркалено ідею, що пов'язує семантику, етимологію слова з матеріальною і духовною культурою народу [3]. Сучасним дослідником сербської мови є В. І. Ярмач, у монографії якого на матеріалі сербського літературного дискурсу висвітлено в семантичному й структурному аспекті граматичні дієслівні та інші засоби позначення минулого часу [4]. І. М. Мірошніченко досліджує польську мову, зокрема ієрархічну структуру фразеосемантичного поля «працьовитість / неробство» [5].

Серед вітчизняних славістів, які досліджували мови в зіставному аспекті, доцільно згадати Л. І. Ніколаєнко, монографію якої присвячено комплексному зіставному дослідженню об'єктивації емоцій груп «Заздрість» і «Співчуття» в польській, російській та українській мовах [6]. Значний внесок у розвиток славістики в Україні зробила Т. Б. Лукінова [7], яка у своїй монографії вперше спробувала висвітлити основні етапи історії багатоаспектної науки про слов'янські мови. Загальнославистичним проблематикам присвячені роботи Г. П. Півторака [8] та Т. Б. Лукінової [9]. Монографію присвячено проблемам походження й розвитку числівників у слов'янських мовах, реконструкції їх історії в дописемний (праслов'янський) період. Особливу увагу приділено питанням семантики та дериваційних зв'язків давніх позначень кількості, зокрема збірно-розділювальних квантитативних назв. Крім того, безліч робіт присвячено питанням слов'янської акцентології, етимології, лексикології, фразеології і семантики [10].

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у пошуках шляхів методики подолання інтерференції як значної проблеми у вивченні слов'янських мов та їх перекладі, а також аналізі міжмовних омонімів задля оптимізації вивчення цих мов.

Виклад основного матеріалу дослідження

Порівняльне вивчення лексики слов'янських мов завдання вдячне і водночас складне. У знаменитих «Тезах Празького лінгвістичного гуртка» справедливо наголошується: «Кожна мова в кожному епоху має свою особливу лексичну систему. Але оригінальний характер кожної з цих систем виступає з особливою ясністю лише при зіставленні однієї системи з іншого. Великий інтерес у цьому відношенні представляють мови, що у тісній спорідненості, оскільки за наявності великої подібності лексичного матеріалу індивідуальні ознаки структури різних систем є з найбільшою ясністю. Щодо цього слов'янські мови надають такі зручні та сприятливі умови для досліджень, яких майже немає в інших мовах» [11, с. 28]. У цьому контексті доцільно враховувати, що у процесі викладання перекладу близькоспоріднених мов, з одного боку, важливо використовувати фактор рідної мови студентів, на яку можна спиратися як на систему, що пришвидшує засвоєння іншої граматичної системи та її лексичного наповнення, а іншого боку, спорідненість мов створює умови для міжмовної інтерференції. На початковому етапі вивчення слов'янських мов як іноземних близькість граматичних структур та частин мови, схожість правил побудови словосполучень і речень стають позитивними чинниками процесу оволодіння слов'янськими мовами. Однак слов'янські мови характеризуються й значними відмінностями на всіх рівнях мовної системи, зокрема лексичному. В цьому контексті доцільно звернути увагу на міжмовні омоніми, адже студенти, які вивчають близькоспоріднені

мови, звертають увагу у першу чергу на знайомі їм слова, не враховуючи стилістичні відтінки, які принципово важливі для розуміння іншої мови. Відомим є приклад українського іменника «врода», який відповідає російському «красота» та польському «ugoda». Російськомовним студентом іменники «врода» та «ugoda» будуть сприйматися як антоніми до російського «красота». Цікаву думку стосовно міжмовної омонімії споріднених мов висловив М. Рильський, який наголошував: «Давно вже зазначалася помилковість думки, ніби перекладати з близьких мов легше, ніж з далеких. Переклад на українську мову, скажімо, з російської чи білоруської показує специфічні, не завжди можливі до подолання труднощі, в ньому укривається багато загроз. Одна з таких загроз – це існування в споріднених мовах слів, які однаково або майже однаково звучать, але означають різні речі» [12, с. 114].

У нашій роботі термін «міжмовні омоніми» включає як повні, часткові омоніми, так й прості чи похідні, омографи, омоформи, омофони тощо. Найбільшу групу міжмовних омонімів слов'янських мов складають повні омоніми, напр.: укр. запах – польск. woń; укр. підвищення – польск. awans; укр. урок – польск. lekcja; укр. склад – польск. magazyn [13]; укр. фрукти – чеськ. ovoce; укр. – обережно – чеськ. pozor; укр. гречана каша – чеськ. pohanka; укр. парфуми – чеськ. vonavka; хорв. bajka – укр. казка; хорв. banja – укр. курорт; bistri – чистий, прозорий (про воду); хорв. dirka – укр. клавіша; хорв. godina – укр. рік; хорв. hitri – укр. швидкий, хорв. mito – укр. хабар, підкуп; хорв. raditi – укр. працювати, робити, займатися; хорв. slovo – укр. літера; хорв. travanj – укр. квітень [14]; укр. луна (віддалений звук, відбиття звуку) – рос. луна (небесне світило); укр. шар (1. пласт чогось; 2. верства, група людей) – рос. шар (геометричне тіло) [15]. Крім того, досить великим є обсяг лексики, в якій схожі корені виступають як фонетичні чи граматичні варіанти, тому важливо їх розрізняти, напр., рос. рицарь – укр. лицар; рос. мрамор – укр. мармур [15] і т. ін.

У процесі навчання студентів перекладу аналіз схожих феноменів має поєднуватися з одночасною характеристикою розбіжностей, і студенти повинні поступово вчитися робити його самостійно. Для цього навчальний матеріал треба розподілити так, щоб однокореневі слова, які поступово з'являються у навчальних матеріалах, повторювалися у різному контексті, що допомагає швидше і легше їх засвоювати. Щоб розрізняти у мові всі ці явища, необхідно засвоїти основи її фонетичної та граматичної системи й лексичний мінімум, і вже на такому фундаменті підходити до основ перекладацької роботи. Потрібно, щоб вже на початковому етапі вивчення споріднених мов студенти протистояли впливу форм рідної мови.

Особливістю засвоєння таких лексичних одиниць є не лише запам'ятовування значення слів, але й розуміння того, як вони функціонують, як взаємодіють з іншими мовними явищами. У подальшому вивченні лексичних одиниць передбачає повільний перехід від кількарязового подання інформації й поступового перекладу до його одноразового подання та введення елементів синхронного перекладу. Принципову роль за такою формою роботи мають сучасні мультимедіа, які надають можливість чути сучасну живу мову. Достатня увага аналізу мовних явищ на середньому етапі навчання споріднених мов призводить до того, що згодом студенти можуть самі аналізувати мовленнєві процеси та шукати інформацію про них. Такий вид діяльності інтенсифікує процес навчання, актуалізує навички самонавчання, які у подальшому можна використати для поглиблення знань мови, що вивчається.

Іншими словами, презентація лексичних фактів слов'янських мов в інослов'янській аудиторії потребує чіткого усвідомлення дидактичного завдання та вироблення методичних прийомів з урахуванням високого ступеня міжмовної інтерференції у зв'язку з близькістю лексичного складу близькоспоріднених мов. Слід також враховувати фундаментальні лінгвістичні знання студентів філологічного профілю, а також підбирати завдання та вправи з конкретною метою та дотримуватися ієрархії за рівнями, не покладаючись лише на філологічну інтуїцію студентів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку

На підставі вищевикладеного можна дійти висновку про переваги зіставного підходу під час навчання студентів-славистів. Порівняльна інтерпретація лексики у поєднанні з прийомами, що заміщають нестачу фонових знань, дозволяють досягти більш високої ефективності засвоєння лексики. Системні відмінності вимагають точного формулювання та відбору завдань для введення та закріплення матеріалу. Спираючись на аналіз конкретних фактів, ми можемо зробити висновки, що викладання слов'янських мов в інослов'янській аудиторії передбачає низку лінгводидактичних та методичних особливостей; підтримка досягнутого методичного рівня та вдосконалення прийомів навчання припускають як систематичну дослідницьку роботу, так і підготовку посібників, збірників вправ та підручників, що спираються на зіставний підхід у викладанні тієї чи іншої слов'янської мови в інослов'янській аудиторії.

Кінцевою метою навчання є підготовка спеціалістів, які упевнено користуються іноземною мовою, що передбачає ретельний відбір матеріалу, розробку завдань, вкладених у формування комунікативних компетенцій.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні причин появи міжмовних омонімів слов'янських мов.

Література

1. Ajdačić, D., Nepor-Ajdačić, L. Poredbena srpsko-ukrajinska frazeologija. Beograd: Alma. 2015.

2. Даниленко Л. І. Чеська фразеологія і пареміологія. Бібліографія джерел XIX – 20-х років XXI ст. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 191 с.
3. Даниленко Л. І. Культурна пам'ять слова. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 224 с.
4. Ярмач В. І. Семантика і прагматика темпоральності у сербському літературно-художньому дискурсі: Структурні, стилістичні та компаративні аспекти. К.: Освіта України, 2018. 484 с.
5. Мірошніченко І. М. Фразеосемантичне поле «працєвїтїсть / неробство» в польській мові. К.: Наук. думка, 2014. 248 с.
6. Ніколаєнко Л. І. Репрезентація емоцій заздрості і співчуття в польській, російській та українській мовах: семантико-когнітивний і лінгвоаксіологічний виміри: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 412 с.
7. Лукінова Т. Б. Нариси з історії славістики в Україні. К.: Наук. думка, 2018. 760 с.
8. Півторак Г. П. Історико-лінгвістична славістика: Вибрані праці (До 80-річчя від дня народження та 50-річчя наукової діяльності). К.: Наукова думка, 2015.
9. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис). К.: Наук. думка, 2000. 370 с.
10. Акцентологія. Етимологія. Семантика: До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Складенка. К.: Наукова думка, 2012. 775 с.
11. Празький лінгвістичний гурток. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М — Я. С. 263-264.
12. Рильський М. Т. Ще про переклади. Письменники про свою роботу. Молодь, Київ 1956, с. 111-123.
13. Ognjević, V. Dobra književnost rapidno gubi čitaoca. Intervju: Povodom romana «Maksimum». Kultura. 2018.
14. Ристић С., Лазіћ Коњик И. Репрезентативност речника САНУза етнолінгвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивної дефиниції. Зборник научних радова: Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа. Београд, 2016. С. 5–23.
15. Міхалевич А., Мордас Н. Міжмоўная аманімія як праблема сучаснай лексікаграфіі. Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі : зб. навук. арт. Мінск, 2015. С. 79-81.

References

1. Ajdačić, D., Nepor-Ajdačić, L. Poredbeno srpsko-ukrajinska frazeologija. Beograd: Alma. 2015.
2. Danylenko, L. I. (2021). Chesjka frazeologhija i paremiologhija. Biblioghrafija dzherel KhIKh – 20-kh rokov KhIKh st. K: Vydavnychyj dim Dmytra Buragho, 191 s.
3. Danylenko, L. I. (2017). Kuljtuma pam'jatj slova. K.: Vydavnychyj dim Dmytra Buragho, 224 s.
4. Jarmak, V. I. (2018). Semantyka i praghmatyka temporalnosti u serbsjkomu literaturno-khudozhnjomu dyskursi: Struktumi, stylistychni ta komparatyvni aspekty. K.: Osvita Ukrainy, 484 s.
5. Miroshnychenko, I. M. (2014). Frazeosemantychne pole «pracjovytistj / nerobstvo» v poljskij movi. K.: Nauk. dumka, 248 s.
6. Nikolajenko, L. I. (2021). Reprezentacija emocij zazdrosti i spivchuttja v poljskij, rosijskij ta ukrajinskij movakh: semantyko-kognityvnyj i linghvoaksiologhichnyj vymiry: monoghrafija. Kyjiv: Vydavnychyj dim Dmytra Buragho, 412 s.
7. Lukinova, T. B. (2018). Narysy z istoriji slavistyky v Ukraini. K.: Nauk. dumka, 760 s.
8. Pivtorak, Gh. P. (2015). Istoryko-linghivistychna slavistyka: Vybrani praci (Do 80-richchja vid dna narodzhennja ta 50-richchja naukovoji dijalnosti). K.: Naukova dumka.
9. Lukinova, T. B. (2000). Chyslivnyky v slov'janskykh movakh (porivnjajlno-istorychnyj narys). K.: Nauk. dumka, 370 s.
10. Akcentologhija. Etymologhija. Semantyka: Do 75-richchja akademika NAN Ukrainy V. Gh. Skljarenka. K.: Naukova dumka, 2012. 775 s.
11. Praz'kij linghivistychnyj ghurtok. Literaturoznachna encyklopedija: u 2 t. / avt.-uklad. Ju. I. Kovaliv. Kyjiv : VC «Akademija», 2007. T. 2 : M. Ja. S. 263-264.
12. Ryl'skij, M. T. (1956). Shhe pro pereklady. Pysjmenyky pro svoju robotu. Molodj, Kyjiv. S. 111-123.
13. Ognjević, V. (2018). Dobra književnost rapidno gubi čitaoca. Intervju: Povodom romana «Maksimum». Kultura.
14. Rystyh, S., Lazyh Koňuk, Y. (2016). Reprezentativnost rechnyka SANUza etnolynghvystychka ystrazhyvaňa: od leksykoghrafske ka koghnytyvnoj defynicyjy. Zbomyk nauchnykh radova: Leksykologhyja y leksykoghrafyja u svetlu savyremenykh pristupa. Beohrad. S. 5-23.
15. Mikhalevich, A., Mordas, N. (2015). Mizhmoŭnaja amanimija jak problema suchasnej leksikaghrafii. Uskhodneslavjanskija movy ŭ suchasnej leksikaghrafii: zb. navuk. art. Minsk. S. 79-81.